

V razmišljanju o še ne napisanem sestavku Slovenščina v javnosti me premoti radijska novica – novi – PRVI – AVIZO – prve slovenske radijske oddaje Budimpešta za Porabske Slovence. Prislunhem novici, da bo odslej to stalna radijska oddaja radia Budimpešta vsakih 14 dni od 9.35 do 9.50. Bila sem vesela, saj na posvetovanju v Portorožu nihče ni vedel povedati nič spodbudnega o slovenščini v Porabju. Ne motim se, da tudi marsikateri nedeljski poslušalec – Slovenec – ob tem ni kaj dosti razmišljal, drugačni občutki pa so ob tem gotovo prevevali Porabske Slovence: najbrž ni bilo samo veselje, lahko je bila tudi žalost, jeza, ogorčenje ob spoznanju, bolje, da je vsaj sedaj kot nikoli, koliko pa je že zamujenega, nepopravljivega, vedo samo prizadeti. Čigava je krivda? Njihova ali naša?

S posvetovanja »Slovenščina v javnosti«, ki je bilo 14. in 15. maja v Portorožu, sem odnesla množico raznovrstnih vtisov: od spodbudnih, da se nekaj le premika, da to ne bo le kratkotrajna kampanja, do bolj črnogledih – da je bilo to le uspešno režirano srečanje že prepričanih, torej takih, ki jim je skrb za jezik delovna naloga ali sestavni del njihove narodne in kulturne samopodpore.

Mislila sem da bo z neke časovne oddaljenosti lažje urediti te raznolike vtise, a se je še bolj zapletlo ob spoznanju – koliko je bilo takih delegatov z lastnimi izkušnjami, z idejami, ki morda niso slabe, pa ravno tega niso znali ali upali javno izpovedati zaradi objektivnih vzrokov. Tudi to vprašanje ostaja brez odgovora.

Naj navedem nekaj stvarnih suhoparnih podatkov o tem posvetovanju, saj bodo morda prav ti podatki pomagali osvetliti kak problem.

1. Priprave na posvetovanje so trajale dve leti, organizirala pa sta ga Slavistično društvo Slovenije in predsedstvo republiške konference SZDL Slovenije.

Preko 300 strokovnjakov, družbenih delavcev, novinarjev, prosvetnih in kulturnih delavcev, delavcev iz gospodarstva in turizma je pripravilo obsežno gradivo za razpravo pred posvetovanjem, kjer naj bi delegati predstavili problematiko, ugotovljeno na svojem področju.

2. Posvet je bil sklican po delegatskem načelu; povabljenih je bilo okoli 250 delegatov družbenopolitičnih skupnosti, družbenopolitičnih organizacij, ustanov in združenj – približno toliko delegatov se je posvetovanja tudi udeležilo.

Na posvetu naj torej ne bi obravnavali drobnjarskih jezikoslovnih vprašanj, zato to tudi ni bilo srečanje slavistov, ampak predvsem jezikovno »dobromislečnih« delavcev.

Gradivo je bilo resnično obsežno. Beno Zupančič – Za višjo kulturno raven – 150 strani; poročila delovnih skupin, Slovenski knjižni jezik, zgodovina slovenskega knjižnega jezika in stilistika. Slovenski jezik v političnem življenju, v zakonodaji, upravi in sodstvu. Slovenščina v strokovnih in književnih prevodih. Slovenski jezik v turizmu. Slovenščina v množičnih obdilih (Javna raba). Slovenščina v zamejstvu (na Koroškem, v Italiji). Jezik v gospodarstvu. Terminologija na Slovenskem – 160 strani; gradivo s posvetovanja slavistov na Bledu oktobra 1. 1977. – V Kranju smo dobili samo 2 kompleta tega gradiva, kar je gotovo delno zmanjšalo možnost temeljitejše razprave.

3. Posvetovanje je pričel Mitja Ribičič, za njim pa sta poročala Beno Zupančič, predsednik Sveta za kulturo pri RK SZDL Slovenije, in dr. Breda Pogorelec, predsednica Slavističnega društva.

Naj povzamem nekatere Zupančičeve pomembnejše misli:

Tradicionalno zanimanje naših ljudi za slovenščino je posledica znane

(nadaljevanje na naslednji strani)

Terezija
Leben - Pivk

Slovenščina v javnosti

Vsebina

21. stran:

dr. Cene
Avguštin

Oris zgodovinsko
urbanističnega
in arhitekturnega
razvoja
gorenjskih mest

24. stran

Stefan
Remic

Čigave so hčere

27. stran

Edo
Torkar

Psi, ljudje
in še kaj

30. stran

Črtomir
Zorec

Pogovor
ob pesnikovem grobu

(nadaljevanje s prejšnje strani)

zgodovinske usode slovenskega naroda, ki se je v boju za obstoj lahko oblikoval in izražal kot narod predvsem v kulturnem in jezikovnem ustvarjanju. Res pa je tudi, da smo z narodnoosvobodilnim bojem in z ustvarjanjem slovenske državnosti začeli te vrste zanimanje opuščati.

Postali smo pismen narod, ki ga doma nihče več ne ovira v njegovem jezikovnem izražanju, temveč ga družbeni razvoj k temu vse bolj spodbuja. Z gospodarskim, znanstvenim kulturnim in splošnim napredkom so se razširile naše skupne možnosti, žal pa se toliko bolj čuti vse, kar je jezikovno pomanjkljivo, slabo ali škodljivo. Treba pa je razumeti, da zaskrbljenost za jezikovno ogroženost ni posledica zunanje ogroženosti, pač pa precej notranje — naše lastne zanikrnosti ali nesposobnosti, da se spopademo z jezikovnimi vprašanji.

SZDL Slovenije je v dveh javnih pismih o slovenščini v javnosti (l. 1965, l. 1975) in z organiziranjem tega posvetovanja izpovedala trdno prepričanje: samo z rastjo splošne družbene miselne in jezikovne zavesti je mogoče odpraviti, kar nas moti ali ovira. Pomeni ji tudi zanimivo novo nalogo: skrbeti za to, da bo vsaka delovna ali druga skupnost začutila jezikovno vprašanje kot svoje vprašanje. Jezikoslovnim ustanovam naj bi pomagali, da se na temelju že doseženega hitreje razvijajo, da bi mogle reševati vsakdanje jezikovne probleme in probleme, ki jih sama sebi zastavlja jezikoslovna stroka.

Naša naloga je ugotovljati, kaj, kje in kako je mogoče kaj storiti.

Zupančič je predlagal, naj se posvetovanje spremeni v stalno dejavnost

v obliki sekcije pri Republiški konferenci SZDL Slovenije (skupaj s Slavističnim društvom Slovenije), zaživel pa naj bi tudi jezikovni odbori vsepovsod, kjer bi se zanje pokazale potrebe in možnosti za delovanje.

Ta dejavnost pa ne bi smela povzročiti, da bi se ljudje ustrašili, da bi se bali sproščeno govoriti in pisati — spodbujali naj bi skupno in posamično odgovornost za rast miselne in jezikovne kulture.

Svoj predlog je utemeljil z izkušnjami drugih narodov, npr. Madžarov, Hrvatov v BIH (znana so tudi prizadevanja Francozov — Parle — vous franglaise? — op. Pivk).

Zlasti je še poudaril misel, da bo od naše lastne jezikovne kulture odvisna tudi raven jezikovne kulture drugih narodov (Italijanov, Madžarov, pripadnikov drugih jugoslovanskih narodov, ki živijo in delajo pri nas) v Sloveniji.

Cilj tega delovanja je: povečana in množična skrb za kar se da sproščeno, izvorno in tudi po zakonih lepote oblikovano slovensko besedo se mora poznati vsepovsod, kjer živimo in delamo.

Breda Pogorelec je jedrnat orisala zgodovinski razvoj slovenskega knjižnega jezika in prikazala, da je misel, da je slovenski jezik mlad, nepomemben — zmotna. Nova spoznanja vse prepočasi spodrivajo to zmotno misel — pomemben delež teh novih spoznanj je Kardeljeva študija o slovenskem narodnostnem vprašanju. V tej študiji je Kardelj poudaril potrebo po povezovanju narodovega življenja navzven, navznoter pa po utrjevanju zavesti. Po Kardelju sta jezik in kultura enakopravna, soodlojučna dejavnika pri oblikovanju družbene zavesti. Na osnovi teh Kardeljevih idej so slovensko narodno vprašanje reševali najprej v NOB, ko se je slovenščina razširila na vsa področja življenja.

Po končani vojni so sicer pospešeno izdajali jezikovne priročnike (pravorečje, srednješolska normativna slovnica, pravopis s slovarjem, besedotvorje, kratka zgodovina jezika), vendar ti priročniki niso segli do vseh tistih množic, ki so sooblikovale jezik v javnosti. Ščasoma se je izkazalo, da ti priročniki tudi niso najbolj ustrezni in tudi problemi niso bili takoj opazni. Zato torej stanje, kot ga je prikazala Breda Pogorelec:

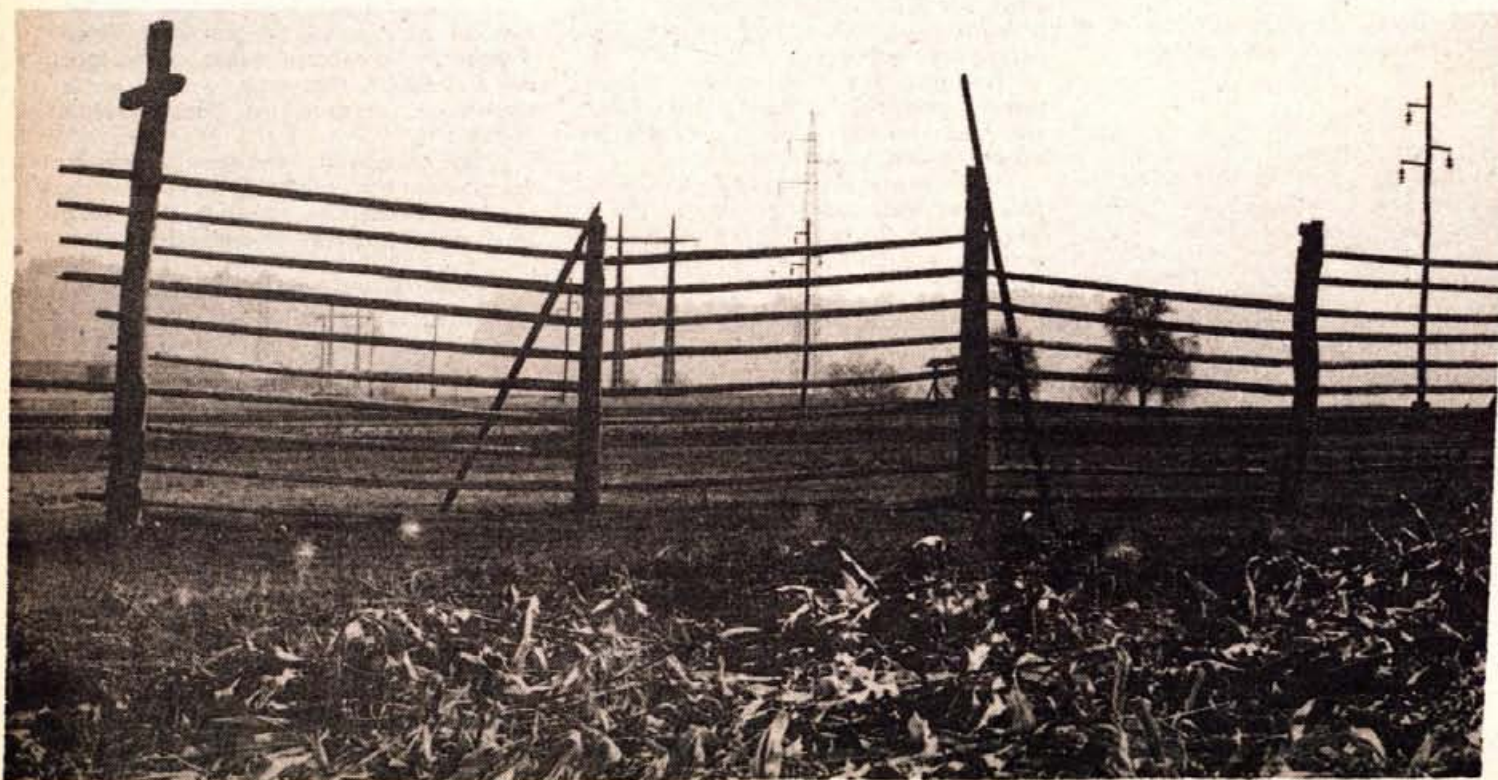
»Sprememba številnih odnosov do jezika, do same norme, sprostitev togosti, različni vplivi, ki so vsaj občasno vsiljevali izrazne možnosti, tuje slovenskemu jeziku, pomanjkljiva priprava v šoli in predvsem premalo pobude za spoštovanje norme in jezikovni študij tudi po končanem šolanju ter pritisk življenja, dnevnih nalog so povzročili, da jezikovno oblikovanje besedil ni postalo samo ob sebi umevna zadeva vsakdanje kulture, ampak da so ga zanemarili, prepuščali tako imenovanim slavistom, lektorjem.« (Citat)

Marsikje sta očitna jezikovna zmeda in malomarnost (opuščanje ločil, problem velike začetnice itd.). Na področju jezikovne kulture imamo mnogo novega (Slovenski knjižni jezik, 2 knjigi Slovarja slovenskega knjižnega jezika), kadrovske probleme pa ovirajo hitrejša reševanja problemov.

In navedla je še Glonarjevo misel, da se vse preveč zanašamo na univerzo, kar ni samo nespametno, ampak naravnost škodljivo. Življenje jezika namreč ni odvisno samo od kake institucije (ustanove), ampak od vseh, ki kak jezik govorijo in pišejo.

Po mišljenju Brede Pogorelec je vprašanje jezikovnega izraza, zlasti javnega, najširše vprašanje splošne kulture. Samoupravljanje kot izvorna oblika našega političnega življenja

J. Zaplotnik: Starost ali kaj drugega

tako kulturo potrebuje, če naj bo izraz iskrenih, človeških (humanih) razmerij v naši skupnosti.

Ostali del posvetovanja je bil namenjen razpravi, ki je potekala plenarno in ne po problemskih skupinah, sicer bi se v takih skupinah srečali predvsem ljudje, ki se srečujejo že tako ali tako zaradi svoje strokovne naravnosti.

Razpravljavci so bili razvrščeni glede na prijavitelja temo. Opazna je bila odsotnost dveh predstavnikov jezika umetnosti in jezika v gospodarstvu. Prvi je bil odsoten morda zaradi nesporazuma, za odsotnost drugega pa niti tega izgovora ni bilo.

In kakšna je bila razprava? Referati so bili večinoma skrbno pripravljani, dobro prebrani, izrečenih je bilo veliko lepih misli, osvetljen je bil marsikateri boleči problem, mnogo je bilo nakazanega za izhod iz zagat, izrečenih je bilo tudi mnogo vprašanj, ne zgolj kot (retorično) pomagalo. Manj ali pa več ploskanja je bil edini, včasih sicer čustveno zgovoren odgovor, ni pa bilo pravih odgovorov. Zakaj? Morda bom mogla odgovoriti na koncu, pa morda ne le kot odsev lastnega (samovoljnega) mišljenja.

Nekakšna polikanost je bila, morda jo je kdo začutil kot dognanost izraza. Le tu in tam je prišla na dan igriva provokacija ali globoka čustvena prizadetost, ki je predvsem niso niti mogli niti želeli zakriti naši zamejski Slovenci. Slovenski jezik Slovencev zamejstvu (porabski Slovenci, koroški Slovenci, tržaški in novogoriški Slovenci, beneški Slovenci) je resnično ogrožen zaradi asimilacijskih težej večinskega naroda.

Pretrajljivo je bilo slišati predstavnico Slovencev v Kanalski dolini, da so slovenski jezik ohranili samo ob domačem ognjišču (slovensko koroško-ziljsko narečje) in v cerkvi. So brez knjižnic in slovenskega kulturnega doma, vendar so sami organizirali tečaj slovenskega jezika.

V Beneški Sloveniji je živo kulturno delovanje za ohranitev slovenskega jezika. V političnem življenju pa so mnjenja v globalni zakonski zaščiti deljena.

Na Tržaškem se borijo za uveljavljanje pravice do rabe slovenskega jezika. Zaradi slabe povezave z matično domovino so v nevarnosti, da se ne bi odtujili centralnemu slovenskemu knjižnemu jeziku. Spremljati bi morali funkcionalne zvrsti slovenskega knjižnega jezika. Sedaj nimajo niti enega lektorja.

Nič manjše težave nimajo Slovenci na Koroškem, kjer čutijo največji vzrok za to (tudi) v odpravi dvojezičnega šolstva, in v tem, da niso bili primerno vključeni v razvoj srednjega. Samo slovenska gimnazija v Celovcu je premalo. Ob spoznanju takih dejstev je marsikdo ogorčen, ko izve, da Raziskovalna skupnost Slovenije tiska nekatere znanstvene razprave samo v angleškem jeziku. Verjetno je vzrok za to čisto neupravičen kompleks manjvrednosti. Mislim, da je prav Viktor Majdič navedel zanimive številke o jezikih:

– na svetu je od 4000 – 5000 različnih jezikov,

– samo 40 jezikov je, da jih govori nad milijon ljudi,

– samo 13 jezikov je, da jih govori nad 50 milijonov ljudi. Ali drugače – Angležev še za en sam cel otok ni, pa so po vsem svetu.

Precej kritično je Viktor Majdič spregovoril o položaju slovenščine v JLA v partizanskih enotah, ki so sestavljene skoraj izključno iz Slovencev, uporablja pa se skoraj izključno srbohrvatski jezik. Starejši starešine namreč ne znajo slovensko, mlajši starešine pa slovensko znajo, a se morajo mučiti s srbohrvatskim besedilom. Slovenščini sicer ne nasprotujejo, nihče pa ne stori ničesar za uveljavljanje slovenskega jezika. Torej formalna pravica do svobodne izbire jezika pomeni malo.

Isti poročevalec je skopo prikazal odnos do jezika v gospodarstvu. Skopo zato, ker je v anketi od 90 vprašanih delovnih organizacij odgovorilo samo 40, kjer posvetijo pozornost jeziku večinoma le v primerih javnega sporočanja, manj skrbni pa so v besedilih za interno rabo.

Hiter razvoj znanosti in tehnike je pokazal hudo navezanost strokovnja-

J. Zaplotnik: Počitek.

kov na tuje jezike ali srbohrvaščino. Področja, kjer delujejo široko razgledani strokovnjaki, so danes terminološko že precej obdelana, saj so zgodaj začutili potrebo po terminoloških slovarjih in so tudi sami zavzeto sodelovali pri tem. Gotovo je pohvalno delo zdravstvenih strokovnjakov, ki pripravljajo Slovenski medicinski razlagalni slovar (poskusni snopič – črka A). Poudarili pa so, da delo terminološke komisije ni zadovoljivo financirano.

Je pa toliko bolj čutiti dejstvo, da nimamo slovarja marksističnih pojmov in slovarja pojmov samoupravljanja, čeprav slovenska filozofska beseda ni ravno najmlajša. Po mnenju Boža Kopača nimamo jezika preobrazanja, torej jezik ni dohiteval naglih sprememb družbenih odnosov. V skrajnih primerih to lahko pomeni tudi manipuliranje z ljudmi, ko oportunist lahko zlorablja položaj, resnicoljubnež (malce jezikovno nespreten) resnice ne more ustrezno izraziti.

Kako množična občila lahko usodno vplivajo na jezikovno kulturo, ne smemo zanemariti ob misli na radio, televizijo, časopise, revije (preko 300 osnovnošolskih glasil, 120 srednješolskih glasil, 300 glasil delovnih organizacij), ko marsikdaj lektor (če sploh je) ni le jezikovni popravljavec, ampak urejuje še celo vsebino. Ob misli, da mora lektor (ali marketing služba) popustiti pred zakoni cenene reklame, ob misli, da je danes lektor mnogokrat postavljen v položaj pomožnega delavca, je predlog za okrepitev lektorske službe v delovnih organizacijah in družbenopolitičnih skupnosti sicer spodbuden, vendar bo vse to le gašenje požara, če:

– se ne bo korenito spremenil naš odnos do jezika,

– na vseh stopnjah šol skrb za slovenski jezik ne bo prepuščena zgolj slavistom, ki so doslej vse preveč moči porabljali za individualno izdelavo učnih pripomočkov (ker ni bilo ustreznih učbenikov, kaj šele didaktičnih

(nadaljevanje na naslednji strani)

(nadaljevanje s prejšnje strani)

kompletov), namesto da bi se strokovno izobraževali v skladu s hitrim razvojem jezikoslovja.

Ob tem je zelo optimistično izzvenel prikaz Brede Cajhen, da bodo te slabosti precej omiljene z usmerjenim izobraževanjem, ko bo izboljšana jezikovna vzgoja tudi na srednjih šolah, ki jim danes pravimo strokovne (poklicne, srednjetehtnične) šole.

Kritično sta o pomanjkljivosti jezikovne vzgoje v šoli spregovorili še Barica Maretič-Požarnik in Alenka Kozinc. Prva je poudarila, da v sedanjih šolah učitelj govori 2/3 časa, 1 učenec pa govori povprečno 20 sekund, druga pa je izrazila zahtevo po ustreznih didaktičnih kompletih, da bi bili oboji, učitelji in učenci, pri pouku bolj ustvarjalni.

Vse do danes je bilo jezikovno izobraževanje mladostnikov iz drugih republik (predvsem v poklicnih šolah) prepuščeno zgolj iznajdljivosti slavistov, oboji, slavisti in učenci, pa so bili po nepotrebnem v težkem položaju, ker ni ne učnega načrta za to vrsto pouka ne učbenikov niti ni izdelana metodika za to vrsto pouka. To stanje ni od večeraj, izgovor je le, da je to dolžnost delovnih organizacij, ki zaposlujejo delavce drugih republik. Kako pa to teče v delovni organizaciji, smo sami doživeli v slovenskem hotelu Metropol, ko se s strežnim osebjem nismo mogli pogovoriti slovensko.

K obravnavi problema o vedno večjem vplivu pogovornega jezika na knjižni jezik je pomembno kritično misel prispevala Martina Orožen. Po njenem mnenju je vzrok za nastalo zagato v tem, da po Brezniku ni bilo

več sistematičnega analiziranja jezika (pisnega in govornega sporočanja). Še zlasti je bila zanemarjena govorna oblika sporočanja, saj vse doslej še ni bilo ustreznih raziskav govorne zvrstnosti Slovencev in zato tudi ne predlogov za izboljšanje tega stanja. Želja po pomoči za izhod iz tega sicer obstoja. Več kot potrebna je kontrastivna slovnica, ki bi bila po mnenju Martine Orožen ustrezna pomoč na poti h knjižnemu jeziku.

V začetku svojega jezikoslovnega študija (pred 16 leti) sem izvedela za prizadevanja nekaterih jezikoslovnih strokovnjakov, naj bi bil slovenski jezik tudi obvezen predmet na vseh visokih in višjih šolah v Sloveniji. Ta prizadevanja še do danes niso uresničena, edina izjema je mariborska pravna visoka šola. Na podlagi te edine izkušnje je Janko Čar menil, da tistega, kar sta zamudili (ali slabo opravili) osnovna in srednja šola na višji ali visoki šoli, ni mogoče popraviti. Zato naj pri zahtevi za uvedbo predmeta slovenski jezik na višje in visoke šole ne bi vztrajali. Avtorica omenjenega sestavka je temu poenostavljanju oporekala iz prepričanja in osebnega poznavanja tega problema, saj tako zamujamo priložnost, ko bi strokovnjakom neslavističnih smeri lahko izoblikovali vsaj primeren odnos do jezikovne kulture, če že ne jezikovne kulture same. Tudi nad uvedbo predmeta samoupravljanje s temelji marksizma se niso vsi navduševali in vendar vemo, kako je vedenje o tem potrebno vsakemu delavcu ne glede na stroko in stopnjo izobrazbe.

Še in še je bilo misli o možnostih za izboljšanje trenutnega stanja, glavna misel pa je ostala poudarjena

SKRIB ZA JEZIK MORA BITI SKRIB VSEH ne le slavistov, kar je še izrecno poudaril Savin Jogan, skoraj pretresljivo, pa toplo človeško (in lepo slovensko) predstavil Miran Draksler. Predstavil je svoje delovne jezike (kobolt, fortran ...) in poudaril, da od svojih sodelavcev na področju računalništva zahteva ustrezno strokovnost pa tudi ustrezno skrb za materinščino. Njegovo vzgojno delo v ožji družini, ko skuša otrokoma vcepiti primeren odnos do dobrin (tudi jezik je dobrina), pa pogosto rušijo ravno množična občila z brezobzirnim komercializmom. To ga navdaja z mislijo, kakor jo je izrazil senegalski politik, državnik in pesnik Senghor l. 1945 v Molitvi za mir:

»Bog odpusti Franciji, ki moli za pot in hodi po napačnih stezah...«

Opazil je, da se občini gostiteljici niti ni zdelo primerno, da naše posvetovanje pozdravi. In tudi sami smo lahko v Portorožu občutili in videli, da je mlačnost kar primeren izraz za njen odnos do obravnavanih problemov.

Udeleženci posvetovanja smo pooblastili delovno skupino, da na podlagi avtoriziranih referatov izdela sklepe, sporočila, a ne v stilu — naj bi — pač pa na način, ki bo določal nosilce nalog, preverjanje dogovorjenega itd., torej — dejavnost se šele začneja.

Razšli smo se prijateljsko, odšli v kraje svojega bivanja, na svoja delovna mesta; morda marsikdo s priokusom grenkega spoznanja, da je bilo to srečanje že prepričanih.

In mesto Kranj? Pred posvetovanjem je bilo nekaj medlih poskusov kaj ukreniti; zaradi časovne stiske se ni dalo dosti urediti. Prihodnost je naša. Čigava? Moja, tvoja, nas vseh! Odgovorimo z dejavnostjo, pa taka posvetovanja ne bodo več potrebna.

J. Zaplotnik: Ne moti

dr. Cene
Avguštin

Oris zgodovinsko- urbanističnega in arhitekturnega razvoja gorenjskih mest

Sklenjenost naselbinske zasnove sega pri gorenjskih mestih v zgodovinsko, predzgodovinsko in prazgodovinsko dobo. Tako moremo npr. naselitev na skalnatem pomolu, na katerem stoji današnji Kranj, zasledovati v ilirsko in rimsko obdobje. Tudi prazgodovinske in antične najdbe na območju Kamnika govorijo o zgodnji poselitvi tega prostora. Iz starega patrocinijske cerkve v Radovljici (sv. Peter) bi mogli sklepati na obstoj nekega naselja na mestnem pomolu že v antični dobi, čeprav segajo prve do sedaj znane najdbe šele v čas okrog leta 1000 (prim. arh. izkopavanja A. Valiča).

Prvotni sedež freisinške posesti na škofjeloškem ozemlju je bila Stara Loka, vendar smemo domnevati, da se je že kmalu po letu 973 pojavila na vzpetini Krancelj freisinška utrdba, ki je sprva varovala pot skozi Poljansko dolino v Italijo, kasneje pa tudi mesto, ki se je razvilo ob tej pomembni komunikaciji. Tudi srednjeveški Kamnik se je začel razvijati okrog leta 1000 ob vznožju Starega gradu na križišču poti, ki so vodile čez Černivec na Koroško oz. skozi Tuhinjsko dolino na Štajersko.

Tržič je naslednik starega tržnega naselja pod Ljubeljem (Forum in Lubelino), ki je bil v 13. stoletju v lasti samostana v Stični. Po izročilu naj bi ljubeljski trg zasul plaz, naselje pa naj bi prenesli v dolino, kjer je ob sotočju Bistrice in Moščenika najkasneje v 14. stoletju začel rasti današnji Tržič.

Prometne poti, po katerih se je že od nekdanj razvijala trgovina na daljavo, so bile važen pobudnik razvoja tržnih naselij. Tudi na Gorenjskem, razen za Radovljico, ugotavljamo izjemno ugoden prometni položaj mest. Kranj se razvije ob stičišču poti, ki se s karavanskih prelazov usmerjajo preko Save, Škofja Loka ob stičišču dveh dolin oz. ob cesti, ki vodi na Primorsko in Furlanijo, Kamnik ob poteh, ki vežeta Gorenjsko s Koroško oziroma Štajersko, Tržič ob cesti, ki pelje preko prelaza Ljubelj na Koroško. Radovljica se je sicer naslonila na pot, ki je povezovala važno železarsko območje pod Jelovico z ostalo Gorenjsko, toda pri tem se je odmaknila od deželne ceste, ki je zahodno od mesta prečila gorenjsko ravnino, kar je usodno vplivalo na kasnejši razvoj naselbine.

Prometna lega gorenjskih mest se je v glavnem dobro ujemala tudi z njihovim obrambnim položajem. O tem nam govori strateško izvrstno izbrana lokacija Kranja na skalnatem pomolu ob izlivu Kokre v Savo ali Škofje Loke na kamniti ploščadi ob sotočju Selške in Poljanske Sore, Tržiča na ozkem jeziku zemlje med reko Bistrico in potokom Moščenikom, Radovljice ne peščenem pomolu med dolino Save in Suhe in končno Kamnika ob sotočju Nevljice in Kamniške Bistrice.

Tržna dejavnost se je v teh aglomeracijah začela razvijati še pred formalnim nastankom trgov in mest. Kot poudarja Fran Zwitter (K predzgodovini mest in meščanstva na starokarantanskih tleh, ZČ VI, VII) dopuščajo viri možnost, da je v teh krajih, ki so postali kasneje pomembne meščanske naselbine, že v tem času poleg potujo-

čih trgovcev živel nekaj stalnih prebivalcev, ki so se preživljali z obrtjo in trgovino. Tako srednjeveško naselje je imelo običajno tudi tržni prostor, kjer so bili letni sejmi in kjer so trgovali oziroma zamenjavali blago. Vendar moramo poudariti, da se ta prvotna srednjeveška tržna jedra tako po svojem družbeno-pravnem kot naselbinskooblikovnem značaju še ne morejo primerjati s tržnimi oz. meščanskimi naselbinami, ki so se razvila kasneje. Kar se tiče izbire prostora za trgovanje so se omenjene zgodnje oblike tržne dejavnosti naslonile na bližino cerkve ali gradu. Tako npr. v Kranju na župno cerkev, v Radovljici na cerkev in bližnji grad, v Škofji Loki na podnožje grajskega hriba, v Tržiču na grad Neuhaus in v Kamniku na Mali grad. Za Kamnik imamo celo sporočeno ime Stari trg, ki leži ob vzhodnem znožju grajske vzpetine. Tudi cesarjeva ustanovna listina za trg v Tržiču iz leta 1492 omenja staro tržno tradicijo naselja.

Meščanska kolonizacija je zajela mestne teritorije Kamnika, Kranja in Škofje Loke skoraj gotovo že konec 12. ali vsaj v zgodnjem 13. stoletju. Tako se Kamnik omenja kot trg že v listini, ki je mogla nastati med leti 1188 in 1204, o kranjskih meščanih nam govori listina iz leta 1221, o kamniških leta 1229, ime trg nam je za Škofjo Loko sporočeno v listini iz leta 1248. Radovljica se kot trg pojavi sto let kasneje (1343) in še bolj pozno Tržič l. 1492.

Prvotno podložniško zemljo je fevdalec oz. ustanovitelj mesta razdelil med nove naseljence, obrtnike in trgovce na enakomerne zemljiške delce, ki so zagotavljali meščanom možnost gradnje njihovih stanovanjskih hiš, delavniških prostorov, gospodarskih poslopij in ureditve vrtov. Del zemljišč je ostal prihranjen za potrebe mesta, njegove prometne mreže, obrambnih naprav, cerkve in plemstva.

Hrbenico urbanistične zasnove mesta je predstavljal tržni prostor, ki se je pri gorenjskih mestih navezoval na skozi naselje potekajočo pot. Tako na primer trg v Kamniku še danes spominja na razširjeno cesto. Tržni prostor v obliki razširjene ceste sodi med najstarejše oblike trgov in se z njim srečamo že v 12. stoletju npr. v Beljaku. Na podlagi take ugotovitve lahko uvrstimo Kamnik med mesta z najstarejšo tlorisno zasnovo tržnega prostora. Podobno, le v širino manj razvito tlorisno obliko tržnega prostora kot jo pozna Kamnik, opažamo tudi v Tržiču, vendar le-ta ni rezultat starejšega izvora, temveč posebnih morfoloških predpogojev tamkajšnjega zemljišča.

Po letu 1200 se v Srednji Evropi vedno bolj uveljavljajo pravilne pravokotne zasnove tržnega prostora. Nekakšen prehod med staro in novo obliko predstavljajo trgi v Kranju, Škofji Loki in Radovljici, katerih pravokotna zasnova se na enem koncu lijakasto zožuje.

Kljub nekaterim tlorisnim razlikam so tržni prostori gorenjskih mest položeni v mestno tkivo na izrazito longi-

(nadaljevanje na naslednji strani)

(nadaljevanje na naslednji strani)

tudinalen način. Podolžnost mestne zasnove pa ni pogojena samo s smerjo osrednje komunikacije, temveč je odvisna tudi od podolžne oblike terena, tj. pomola, na katerem so se mesta razvila. Izjema je Kamnik, kjer se je zaradi manj utesnenih terenskih razmer in posebnih prometnih predpogojev začela razvijati središčno zasnovana naselbinska oblika. Nosilec te centralno orientirane tlorisne zasnove je predvsem krak ceste, ki vodi v Tuhinjsko dolino in se skoraj v pravem kotu navezuje na glavno tržno komunikacijo. Urbanizacija tega kraka je preusmerila prvotno longitudinalnost naselja v širino in tako ustvarila nov tip mestne aglomeracije, ki se po svoji tlorisni zasnovi približuje kvadratu in ki s svojo široko gmoto kot nekakšna pregrada zapira dolino.

Poseben člen v sistemu mestnega prometa v srednjem veku so predstavljale gospodarske poti, ki so se razvile vzporedno s tržnim prostorom oz. vanj pritekajočimi vpadnimi ulicami. Skrbele so za povezavo med glavno tržno simetralo in gospodarskimi poslopji oz. dvorišči meščanskih hiš. Med obema komunikacijama so tekle prečne ulice pa tudi nekoliko ožji prehodi, ki so jih pogosto nadzidavali ali jih ojačevali z zidanimi loki. Med gorenjskimi mesti je imel samo Kranj dovolj širok pomol, da sta se na njem lahko razvili dve gospodarski prometnici in tako skupaj s podolžno usmerjenim tržnim prostorom in vpadno ulico izoblikovali t.i. paralelni sistem komunikacij, ki se v tako čisti obliki ne pojavlja v nobenem mestu v Sloveniji. V Škofji Loki najdemo prometno vzporednico le ob vznožju gradu, v Trziču ob potoku Moščenik in v Kamniku ob frančiškanski cerkvi. Vendar je Kamnik oblikoval svoj paralelni sistem komunikacij ob tuhinjski vpadnici, kjer je gosto mestno tkivo potrebovalo dovolj zmogljivo prometno mrežo. Radovljici ozek mestni pomol ni dopuščal, da bi ob tržni simetrali zgradila še gospodarsko vzporednico. Da bi povezali dvoriščne dele hiš z osrednjo prometnico, so v ostenje trga na gosto posejali vrsto ožjih in širših prehodov, tako da sta običajno dve hiši imeli skupen dohod k gospodarskim poslopjem. Pri tem je meščanom dobro služila tudi obzidna pot, ki pa je seveda tako kot v drugih mestih, v prvi vrsti skrbela za nemoten dohod k obrambnim napravam.

Naraščanje prebivalstva v mestih, še posebej v času turških vpadov, je vodilo k postopni urbanizaciji gospodarskih poti in dohodov do njih. Ostenja teh prometnic se polnijo z novimi stavbami in tako se rojevajo nove ulice. Nekdanji dohodi k gospodarskim poslopjem pa se s pojavom veže kot nove hišne komunikacije preusmerjajo skozi pritličja stanovanjskih stavb in marsikje zamenjajo stare dohode, speljane med hišami. Škofja Loka, ki razen nekoliko zakrnele prometne paralele pod grajskim hribom ni imela na področju prvotnega srednjeveškega zgornjega trga na voljo nobenih rezervnih zemljišč za zgraditev dodatnih stano-

Kranj – v Merianovi topografiji (1649)

Škofja Loka – v Merianovi topografiji (1649)

Radovljica sredi 18. stoletja (Marko Layer 1756)

vanjskih enot, je podobno kot npr. Ljubljana Novi trg ustvarila svoj lontrg, ki je povsem novo, z zgornjim mestnim pomolom vzporedno položeno naselje. Časa nastanka obrambnih naprav v gorenjskih mestih zaenkrat ni mogoče natančneje opredeliti. Skoraj gotovo so bila mesta utrjena zelo zgodaj, saj je strateški moment igral pri nastanku mestnih naselbin na Kranjskem pomembno vlogo (npr. B. Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda II., Ljubljana, 1965). Z ustanavljanjem mest so si po načelu, da je dobro utrjeno mesto najmočnejša trdnjava skušali tako deželni knezi kot ostali fevdalci utrditi oblast v pokrajini. Prav zato so bile obrambne naprave važen del privilegijev, ki so jih fevdalni gospodje podeljevali svojim mestnim naselbinam. Od 14. stoletja dalje se vedno pogosteje srečujemo z omembami obrambnih naprav tudi v gorenjskih mestih. Pri tem moramo poudariti pomembno vlogo gradu pri oblikovanju mestne fortifikacije še posebej v Škofji Loki, Kamniku in Radovljici. Pomembno vlogo pa je mestno obzidje odigralo tudi pri oblikovanju mestnih vedut gorenjskih mest, saj je skupaj z gradom, s cerkvenimi stolpi in z gmoto meščanskih hiš veliko prispevalo k njihovi plastični polnosti in kompozicijski dognanosti.

Kamnik — dolinska zapora ob križišču pomembnih poti

Na enakomerne delce razdeljenem mestnem zemljišču so si novi meščanski prišleki-obrtniki in trgovci postavili svoja domovanja in uredili vrtove. Nobenega dvoma ni, da so bile prvotne stanovanjske hiše v mestu lesene, s čeli obrnjene proti cesti in krite z dvokapno streho. Tudi tloris meščanskega doma je bil v zgodnji fazi zelo preprost. Enoten prostor, v katerem so se povezovali delavniški in skladiščni prostori, je zapolnjeval celo pritličje, vhod pa je bil v začetku običajno pomaknjen na sredo fasade. Lesene stopnice so vodile v prvo nadstropje, ki so ga izpolnjevali bivalni prostor, odprto ognjišče in shramba. Dokler so dvoriščem meščanskih stavb zagotavljale dostop gospodarske poti, ki so tekle v ozadju hiš, ali posebni dohodi oziroma prehodi, speljani med hišami, je bila veža bolj ali manj lahko pogrešljiv prostorski člen v arhitekturi hiše. Ko pa so se gospodarske poti zapolnile z novimi stavbami ali so prehode med hišami zaprle razširjene hišne fasade, je veža prevzela vlogo hišne komunikacije in po njej je pogosto stekla tudi zveza med cesto oziroma trgov in hišnimi dvorišči.

Clenitev hišnega tlorisa v pritličju je vplivala tudi na prostorsko preureditev prvega nadstropja. Nad vežo se je pojavila mala soba ali kamra, zaradi česar je bil nekdanji enotni bivalni prostor razdeljen na dva dela. Razmerje med obema prostoroma je bilo

(nadaljevanje na naslednji strani)

Tržič z gradom na desni in z ljubeljsko cesto v ozadju

(nadaljevanje s prejšnje strani)

tako kot v pritličju 1:3. Število oken se je zaradi nove prostorske celice povečalo na tri in iz dvoosne fasade se je na ta način razvila fasada na tri osi. Najkasneje v 2. polovici 15. stoletja se je na veži v I. nadstropju začel prostorsko osamosvajati tudi ognjiščni prostor in se razvil v kuhinjo.

Z nastopom renesanse nastanejo velike spremembe tudi na zunanjsčini meščanskih stavb. Hiše se s svojo širšo stranjo obrnejo proti cesti in izginejo presledki, ki so nekdanj zaradi sistema dvokapnih streh delili posamezne hiše. Ta sprememba je v veliki meri vplivala na prostorski značaj ulic in trgov, še posebej, ko se je dvignila višina posameznih hiš. Nekdanji strogi funkcionalni značaj meščanskih hiš se je v 16. in 17. stoletju pa tudi v času klasicizma v 19. stoletju močno obogatil z dekorativnimi elementi. Zid je prevladal nad lesom, namesto nekdanjih skromnih vhodnih in okenskih odprtín so se pojavili kamnoseško obdelani, s poznogotskimi, renesančnimi baročnimi oz. kasneje s klasicističnimi elementi okrašeni portali in okna, lesene mostóvže so nadomestili po italijanskih vzorih zidani arkadni hodniki, ki so z loki in stebriči oklenili hišna dvorišča, fasade so razgibali nadstropni pomoli ali ogelni stolpiči oziroma jih poživele slikarske in plastične dekoracije.

Spomeniki meščanske arhitekture in urbanizma na Gorenjskem po svoji ohranjenosti in kvaliteti daleč presega regionalni okvir in sodijo med najpomembnejše priče naše nacionalne urbane kulture. Pri tem je treba poudariti skoraj neprekinjeno naselbinsko kontinuiteto posameznih mestnih aglomeracij ter ohranjenost njihovih tlorisnih, prostorskih in vedutnih sestavov. Tudi fortifikacijske naprave gorenjskih mest so med najbolj ohranjenimi na Slovenskem. Nekateri elementi mestne utrditve sodijo med prave raritete (npr. s hišami nadzidan mestni jarek v Radovljici itd).

Podobno kot na področju urbanizma, so tudi k oblikovanju in razvoju meščanske arhitekture na Slovenskem gorenjska mesta prispevala pomemben delež. Tako se v tem prostoru srečamo z najstarejšimi primeri razvoja meščanske hiše, dalje z odličnimi spomeniki renesančne in zgodnjeklasicistične stanovanjske kulture in z izrednim bogastvom dekorativnih členov kot so kamniti portali, okenski okviri, slikane fasade, ogelni in nadstropni pomoli, odlični interieri z najrazličnejšimi sistemi obokov, lesenih rezljanih stropov, arkadnih hodnikov itd. V vsej našteti raznolikosti oblik se lastna ustvarjalna sila prepleta z umetnostnimi vplivi severa in juga, kar daje tem spomenikom še bolj bogat in slikovit značaj.

Štefan
Remic

Čigave so hčere

Mestni obrambni jarek v Radovljici

1.

čigave so hčere

čigave so hčere,
ki pod večer bose,
z zemljo obrizgane
preko kolen

tako jadarno
v divji gozd tečejo,
čedne, z blatnimi kepami
slikane?

čigave so to,
da od njih divji
gozd volčje češnje
razcveta

in pomravrava
od sladostrasja?
čigave,
da vrišč roparic

v šepetano blodnjo
prehaja, ko se presihajočih
voda jezik
na njih odpočiva?

2.

sredi belega dne

sredi belega dne
se na senčnati strani
velikega gozda
bele vodice pretakajo.

krotka tica nad njimi
svoje spreminjaste perjice češe.
sredi belega dne
sem na prisojnem klancu

obtičal, ko je od tam
čisto natihoma
v rožni oblekici
k meni prišla

in mi je dala vodé
'z lepe srebrne kanglice.
potem mi je dala
spanec globok

in je še sama
na moji vroči koži zaspala.
imela je gibek vrat,
kot kakšna rajska grličica.

3.

v lokev je šla

v lokev je šla
pit vodo živina.
v tem si je žena
venec zvezala,

jagod in trave in roso
je zbrala.
dan je bil ran,
se je komaj razdišal.

žena je pela,
je koprnela,
venec bi dala,
kdo jo bo slišal?

bistra vodica
je barje postala,
tam, kjer je žena
venec vezala.

5.

lepi bajer

lepi bajer
šel bo v cvet,
hribji majer
v kot sedet.

pride k vodi
žena-lan,
živopisno platno tke.
se utrudi,
zbode v dlan,
da iz statve rdeča gre.

svet je zdaj pokopališče
drugega sveta.
žena-lan studenec išče,
v gorskem čadu brisana.

6.

čarna njiva

čarna njiva —
pol strnišča
pol je griva
deteljišča.

dokler huda
ura teče,
se ljudje zvrste v špalir
in nobeden nič
ne reče,
skrit pod plevnik in osir.

vse nekako v zraku ždi,
kot v duplini skov.
in to húdo prileti
vsakemu pod krov.

J. Zaplotnik: Več svetlobe

7.

burja s silo

*burja s silo
v kamen buta,
štarki v hrib
se trga ruta.*

*kāza bela
brin obira
na ta nepoznani dan.
zdi se,
da v vrtincu svira
črn dolgolas cigan.*

*kāza, starka in cigan,
vsi na enem mesti.
to je nepozabni dan
na tej tuji cesti.*

8.

z jetičnim vonjem

*z jetičnim vonjem
se spušča svetloba
na baker posod
za žganjekuho.*

*v ušesih narašča
šumot lesne koruze,
ki jo pijan lemež
konča tako suho.*

9.

na ranah se dela

*na ranah se dela
zvarek cukren,
kevdrč je tesen
in podenc leden.*

*dekla je v kevdru
razgaljena,
tam kjer je ženska,
prešibana.*

*hlapec naprega
svoje telo,
vzel bo sekiro
in rešena bo.*

10.

po ravnem polju

*po ravnem polju
gre lojtnik,
sneg siplje
nanj coprnik.*

*onadva z deko
pokrivana,
onadva v revnost
primrznjena.*

*čekarji polni
snega in prosa
»k' tefa bo najina
māčeha?»*

11.

prostrana puščoba

*prostrana puščoba
v verigi gozdov,
krasotna je pavinja
v gaju snegov.*

*ti si jo videl
ta sedmi dan,
ti si bil barvan
od sladkih ran.*

*tebi je dala
rajsko pero,
tebi je dala
sloko telo.*

12.

prostrana puščoba

*prostrana puščoba
v verigi gozdov,
krasotna je pavinja
v gaju snegov.*

*v spanec ti hodi
hlepenje budit,
segaš ji v barve,
obarva te svit.*

*nisi edini,
ki segaš po njej,
ona umira
v tem lomljenju vej.*

13.

slama ožarjena

*slama, ožarjena
z vencem semen,
svet je pod streho
senika prsten.*

*v vrvežu toče,
gorja in snega
čista pohota
v seniku divja.*

*mlatev bo bridka
v osrčju meja,
deklici voda
v uho brbota.*

14.

saj že na polknicah

*saj že na polknicah
zimje čepi,
saj se na posteljo
prikotali.*

*žena je plava
na mestih mesa,
prvorojenec se trga
na tla.*

*danes je skusil
podobo sveta,
v zimi je mrtva
otročnica.*

15.

kaj se godi

*kaj se godi,
da ni vrha ne dna
v poševnem letenju
jat iz snega?*

*kaj ti bo gora
na cestah sveta,
razdalja nastaja
v norčiji iz zla.*

*pod hrasti od padanja
vse manj šumi,
grenkoba se vzpenja ti
v sredo oči.*

16.

žena je črna

*žena je črna
kot kuhinja,
kuhinja črna
je vežica.*

*ona je sekala
ptičje meso,
ona je rezala
polšje telo.*

*ali je vedela
ali pa ne,
vendar še danes
iz tebe zre.*

17.

v visokem skalnem gozdu

*v visokem skalnem gozdu
je sušila po nevihti blaga žena
blago kožo in se
česala.*

*mimo je prišel mlad fant
in mrtve mahovce
položil prednjo, ki jih je veter
zmetal 'z gnezd in ranil.*

*blaga žena jih je osušila
in z lasmi pokrila.
fant je stekel na širjavo
in jih čakal dolgo dolgo.*

*mlada žena je čutila,
da so mahovci porasli
v njenem malem črnem gnezdju.
in bilo ji je lepo pri srcu.*

18.

ko se zvali hud mrak na ravnine

*ko se zavali hud mrak na ravnine
in veter vijoče želo izproži,
rumene sinice
v drevesno lubje natika,*

*se s hudo nočjo meša
in blago ženo s seboj v razdejanje
odnaša, zmerom se blaga žena
upeha;*

*zmerom se v svitu skoti
huda slana,
da hodi po njej blaga žena
in z vej mrtve sinice iztika*

*in jih miluje in spušča,
da frfotajo,
da so 'krog nje kakor čarobno
oktobrsko listje,*

*rumeno siniče,
ki trga srce blagi ženi —
sinici
rumeni.*

19.

na dolgi gričevnati njivi živi

*na dolgi gričevnati njivi živi,
kjer ima kruh in sol,
kjer huda ura blato stori
in kjer se obeša na vajeti.*

*vse, vse ima,
v črno prst zleknjena,
sredi poldneva zasopljena.
v dolgo gričevnato njivo strmi
in si briše oči
in s temi očmi
nas k večerji privablja,
nobeden ne pride —
ker kdo bi šel tja,
sta njivi zapisana
parkeljca dva.*

20.

gozdni mesec

*gozdni mesec
se nama je čisto približal.
blaga žena se je česala
z glavnikom*

*iz njene puščobnate izbe.
vsak list,
ki se je šumoma zganil
in se med njene lijoče lase*

*vpletel,
ji je govoril samo o preteklem,
ona pa tega
ni niti najmanj hotela.*

Park je bil ves jesenski: zlat od sonca, rjav od odpadlega listja, v sončnih koticah že malce hladen od vetrov.

Belo prepletkane klopi v njem so bile že večidel prazne, z listjem nasute, predvsem tiste v senci drevesnih krošenj.

Nekatere od njih pa so stale tudi na planem in so bile tople od sonca. Na eni izmed teh je sedelo dekle. Dekle je čitalo roman in na vrvi je imelo psa. Pes ni bil nič posebnega: srednje velik, s srednje dolgimi ušesi in repom, sivorjavo dlako in nerazvidne pasme. Po pasje zvesto je čepel dekletu ob nogah in z rjavimi pasjimi očmi po pasje gledal v svet.

Dekle je bilo mlado in lepo — najbrž še srednješolka ali študentka nižjega letnika. Videti je bila zelo resna, zelo otožna — vsekakor preveč za svoja leta. Knjiga, ki jo je brala, je bila debela, v usnje vezana, najbrž globoke vsebine.

Skozi park je hitel moški. No, bilo bi zares nenavadno, da ne bi hitel, zakaj ljudje njegovih let — trideset ali petintrideset jih je mogel šteti — po navadi zmeraj hitijo; tudi v parkih, kadar po pomoti zaidejo vanje.

No, ta mož, s katerim se zdaj ukvarjamo, v park ni zašel po pomoti. Hitel je iz službe in skozi park je imel najbližjo pot do svoje ženske, ki ga je čakala nekje na drugem koncu mesta, da bi šla potem skupaj v menzo na kosilo.

Ko je moški šel mimo klopi, na kateri je sedelo dekle s knjigo in psom, ga je za hip obšlo, da bi prisedel k njej in ji rekel kakšno nedolžno neumnost ali poceni bistroumnost. Mogoče bi celo šla z menoj na kavico, mogoče bi se lahko zmenil za sestanek, lahko bi jo povabil v kino ali kam drugam, si je mislil. Dekle mu je bilo namreč všeč.

A kot se rado zgodi v takih kritičnih trenutkih, mu tisti hip ni prišlo nič drugega na misel kot »Berete, gospodična?« ali »Lepa jesen, kajne?«. Ker pa se s takimi banalnostmi ni maral blamirati pred dekletom, je pospešil korak in šel naprej. Šele na koncu parka, čakajoč pred spuščeniimi železniškimi zapornicami, se je domislil pravih besed: »Ste že prišli do tja, kjer piše 'Čim bolj spoznavam ljudi, tem raje imam svojega psa'?« — Domislek se mu je zdel bleščeč, a zdaj je bilo kajpak prepozno, da bi ga uporabil. Jezno je brcnil kamen s poti in potem še enega. Mimo je zgrmel vlak in zapornice so se dvignile.

»Kod si pa hodil tako dolgo?« je vprašala ženska.

»Ah, neko sranje sem imel v službi.«

»Spet? — Ti imaš zmeraj kakšna sranja v službi.«

Moški je skomignil z rameni, češ, kaj morem zato, objel žensko okoli pasu in jo potisnil na cesto; na semaforju se je namreč ravnokar prižgala zelena.

No, potem v menzi se ni mogel več zadržati, da ji ne bi povedal o srečanju v parku.

»Zakaj pa je nisi ogovoril?« je zamomljala ženska s polnimi usti belega piščančevega mesa.

»Prepozno sem se spomnil.«

»Ti ne poznaš ženskih zvijač. Grem stavit, da je samo blefirala s tisto knjigo. — Nič se ne sekiraj — če je nisi ti, jo bo prav gotovo kdo drug.« In potem spakljivo: »Kako si, mačkice? — Da li si sama, mačkice? — Hajde, idemo u šetnju — ...«

»Vraga, ti pa dobro veš, kako se tej stvari streže.«

»Le čemu ne bi vedela? — Mar misliš, da jaz še nikoli nisem hodila čitat v park? — — —«

— — —

In potem ponoči, v tistem vmesnem času med ljubljnjem in spanjem, ko sta sloneč na blazinah kadila vsak svojo cigareto in se je iz teme oglašalo hreščanje tranzistorja in so žarometi avtomobilov zunaj na cesti risali vzorce zavese na stene:

»O čem premišljuješ? — O tisti iz parka?« se je oglasilo iz teme.

»O njej, ja«, je škodoželjno priznal moški.

»Ti je žal, da nisi poskusil pri njej?«

»Kaj veš, mogoče bi mi pa uspelo.«

»Dvomim. — Če bi jo osvajal tako, kot si osvajal mene — — —«

»Mogoče pa le nisem tak zajec, kot si predstavljaš ti.«

Ženska se glasno zasmije v temo.

»Kaj je že spet smešnega?« reče moški.

Ženska se še kar naprej hahlja.

»Nič, spomnila sem se, kako je bilo takrat na Bledu. Se še spomniš, kako sva zvečer po plesu hodila okoli jezera? Vso pot, celi dve uri si mi nekaj filozofiral o nekakšnih 'medčloveških odnosih' in podobnih sranjih, zraven pa se me še dotakniti nisi upal.«

»To je bila taktika. Hotel sem, da zamudiš avtobus.«

»Mar misliš, da nisem vedela za to. — Niti slučajno ga ne bi zamudila, če ga ne bi hotela zamuditi.«

»In tebe naj bi osvajal? — Tebe sploh ni bilo treba osvajati. Sama si mi nastavila.«

»Kaj pa naj bi drugaga storila, lepo te prosim? — Kaj pa naj bi drugega storila ob takem zagovednežu, kot si bil ti? — Se spomniš potem v hotelu: — 'Dve enoposteljni sobi, prosim?' — Ha, ha, ha... Se receptor se nama je najbrž smejal sam pri sebi. Še čudno, da naju ni vprašal, če nisva nemara v krvnem sorodstvu, ali pa če nemara nima eden od naju sifilisa...« je rekla ženska in ugasnila čik v pepelniku.

— — —

Moški je še zmeraj vsak dan po koncu službe hodil skozi park. Z naglim, vajenim korakom je brodil po zmeraj večjih kupih odpadlega listja, ne da bi se dal zapeljati belo prepletkanim klopem ob poti, ki so ga vabile k počitku, ne vetru, ne ščebetanju ptičev v ogorelih drevesnih krošnjah.

Kakšen teden po prvem srečanju je spet naletel na dekle; sedela je na drugem, še bolj samotnem koncu parka kot prvič, tudi oblečena je bila drugače — namesto krila je nosila hlače in namesto lakastih čevljev, teniške copane.

(nadaljevanje na naslednji strani)

Edo
Torkar

Psi, ljudje in še kaj

(nadaljevanje s prejšnje strani)

te; in tudi romana ni več brala, pač pa neko ilustrirano revijo: Jano, Stop ali nekaj takega. No, frizure si ni spremenila, pa tudi psa je imela še zmeraj ob sebi; z zaprtimi očmi, z glavo med tacami se je zadovoljno grel na soncu ob njenih nogah.

Moški je čutil, kako mu zastajajo koraki, ko se je bližal dekletovi klopi, kako se mu suši grlo, kako mu razbija srce v prsih. Bilo mu je kot boksarju, ki gre v ring bojevat že vnaprej izgubljeni dvoboju; Obstal je pred njeno klopjo in globoko noter v sebi je začutil nekakšno drgetanje, sikanje, kot da bi mu uhajala duša iz telesa.

Pes je vstal in mu začel ovohavati čevlje. Dekle je dvignilo pogled iznad časopisa, pa ga takoj spet povescilo, ko se je srečala z njegovimi očmi.

»Dober dan. — Kaj pa berete?« je izdaval moški.

Dekle je stisnila ustnice in se s ponarejenim zanimanjem zabuljala v časnik.

»Je kaj zanimivega?« se je še naprej mučil moški.

»Kaj vas pa briga!« se je odrezalo dekle.

Moški se je sklonil k psu in ga pobožal po hrbtu. »Ali kaj grize« je rekel, a še preden je dobil odgovor, je žival pri-tajeno zagolčala in ga šavsnila po roki.

»Kaj pa drezate vanj. Prav vam je,« je reklo dekle.

Moški si je obliznil ranjeno roko, pes pa je še zmeraj besno golčal nanj. Moški je vstal in z vso silo brnil psa v gobec, tako da je zacvilil in stisnil rep med noge.

Dekle je odvrгло revijo in planilo pokonci.

»Kaj pa delate? Pustite ga!«

Moški je še enkrat brnil psa, in še enkrat in še in še.

Dekle je začelo kričati in se s pestmi tolči po stegnih.

»Drži gobec, ali pa bom še tebe!« je siknil moški in planil k nji s krčevito stisnjenimi pestmi.

Dekle je še glasneje zakričalo. Ljudje, ki so stali pred železniškimi rampami so se začeli obračati in stikati glave. Nekaj sprehajalcev se je približevalo. Moškemu so se roke povescile, pesti razklenile, ritensko se je začel umikati, oči so se mu zbegano zavrttele v jamicah, nekaj nerazumljivega je zamomljaj, potem pa se je obrnil na petah in izginil s prizorišča.

Spodaj je zgrmel vlak. Rampe so se dvignile in ljudje so se kot mravlje vsuli čez tire.

Dekle je počepnila k psu in ga z obema rokama pobožala po glavi, po hrbtu. Pes je cvilil, mahal z repom in ji lizal solze z lic.

Veter je kradel še zadnje liste drevesom in jih mehko nastiljal na travnike, poti.

Moški in ženska ležita vsak na svoji strani zakonske postelje, golá pod odejama, s hrbtom drug proti drugemu; kadita vsak svojo cigareto in jih otrseta vsak v svoj pepelnik vsak na svoji

strani postelje. V izbi je poltoma, senčnik nočne svetilke je obrnjen v steno; v tej šibki svetlobi so obrisli stvari v sobi mehki in zaobljeni. Na tleh slabotno hrešči tranzistor, loveč zadnje kaplje elektrike iz izrabljenih baterij.

»Danes sem spet videl tisto punco,« reče moški.

»Katero punco?« reče ženska.

»Tisto iz parka, saj veš. — S knjigo in psom.«

»In?«

»Prijazna punca, res zelo prijazna. — In kako lepega psa ima, Jakob mu je ime. Roke mi je lizal, krotek je kot ovčka.«

»Pa ona? — Kako ji je ime? Kakšna je? Kaj ti je rekla?«

»O, zelo razgledana punca, zelo načitana... Na vse se razume, na šport, na modo, na politiko, na literaturo... Celo nekega filozofa mi je citirala: 'Čim bolj spoznavam ljudi, tem raje imam svojega psa.' — Pravi da študira etnologijo.«

»Kaj je to?« je rekla ženska.

»Ne vem, pozabil sem jo vprašati.«

»Jo boš pa drugič vprašal,« je rekla ženska in globoko vdihnila dim iz cigarete.

»Mogoče — če jo bom še kdaj videl. — Ne verjamem — ...«

»Kaj se nista nič zgovorila za drugič?«

»Ne. — No, pravzaprav sva se... Rekla je, da je ob lepem vremenu vsak dan v parku...«

»Najbrž se hodi tja učiti, ker doma nima miru,« je rekla ženska.

»Kako pa veš to?«

»Tudi jaz sem se svoje čase hodila tako učiti.«

»Pa si se kaj naučila?«

»Sem. — Pa bi se lahko še več, če bi hotela. Priložnosti mi ni manjkalo.«

»Dobre volje pa tudi najbrž ne?«

»O ja, tudi dobro voljo sem pokazala včasih.«

»Dobra volja je najboljša.«

»Seveda,« je rekla ženska, kar se da mirno. Ugasnila je čik v pepelniku in ugasnila luč.

»Ugasni še radio,« je rekel moški.

»Ne, bom še malo poslušala.«

»Saj samo še hrešči in baterije bojo vsak čas crknile.«

»Naj crknejo.«

Moški je globoko zavzdihnil in se do vratu zamotal v odejo. Tudi ženska se je zrinila pod odejo.

»Danes si bil zanič,« je zamrmrala v blazino, že na pol v spanju.

»Hvala — tudi ti nisi ravno blestela.«

»Saj tudi nisem mogla. Izpod mokrih vžigalic še nikoli niso letele iskre.«

Potem sta zaspala.

J. Zaplotnik:
Razvejenost

NEJC SLAPAR / RAZSTAVA SLIK / GALERIJA V MESTNI HIŠI / KRANJ - 7-20.III.79

Nejc Slapar: Vabilo na razstavo (lepak)

Osnovna organizacija sindikata Osrednje knjižnice, Gorenjskega muzeja, Prešernovega gledališča in Zavoda za spomeniško varstvo v Kranju je povabila delavce kulturnih ustanov v Kranju, da se ob slovenskem kulturnem prazniku, 8. februarja ob 11. uri, udeležijo srečanja v Prešernovem gaju.

Tovarišice in tovariši iz navedenih ustanov in zavodov so mi zaupali, da spregovorim besedo ob pesnikovem grobu.

To nalogo sem rad sprejel. Kajti ponudila se mi je nenadna priložnost: vsekakor družbi poklicanih, predočiti svojo vizijo bodočega obraza Prešernovega Kranja, hkrati pa se dostojno, četudi karseda preprosto, posloviti... Kajti, ko človek prekorači sedemdeseto, ne zna več gledati v bodočnost, njegove misli se le preveč rade umikajo v preteklost, v spomine...

BIL JE SONČEN PREDPOLDAN

Stali smo na trati, ki je obetala, da bo kmalu ozelenela — saj sneg se je to pot že odtajal. Optimistično vreme je kot vzpodbuda, kot ohrabritev, kot potrditev vere, zaupanja.

Bil si, kot zamaknjen, mi je pozneje ob kozarčku rekla prijateljica N. — no, če sem res bil zamaknjen, tudi prav. Res se mi je trenutek videl skoro kot neresničen.

Po desetih letih službe v Prešernovem spominskem muzeju in po desetih letih potovanja »po Prešernovih stopinjah« — sem šele sedaj lahko izpovedal, kaj me teži, kar še ni urejeno, kaj bi bilo prav, še storiti — da bi se Kranj res smel imenovati Prešernovo mesto. Kot se že imenuje Solnograd Mozartovo mesto, nemški Weimar pa Goethe-Schillerjevo. Ali pa angleški Norfolk Shakespeareovo.

KRATKOROČNI IN DOLGOROČNI NAČRT

Hoté ubiram besede aktivistične dejavnosti. No, kadarkoli bo kaj izpolnjeno, četudi ne natanko po načrtu, bo prav. Da bo le!

Najprej: Prešernov gaj! Biti bi moral svet gaj, kot pri starih Helenih. Ne gmajna in drajna. Čuvaj parka in nasadov, bo slejkoprej potreben — morda ga bo v bodočnosti prav tako lahko nadomestiti in plačati kot sedaj v podjetjih še eno administratoriko, pa četudi le za kuhanje kave.

GLUHA LOZA

Nobenega odziva, odmeva, če zakličesh v ta temen gozd gluhih ušes in mrzlih src. Kdaj že sem prosil, predlagal: potrebno je nekoga zadolžiti, da bo varoval nasade, da bo skrbel za red v parkih, da ne bo pustil onesneževati okolja vsaj v takih krajih — kot je Prešernov gaj. A, nič! Nihče ni slišal, nihče ustregel...

Pred leti sem sprejel v Prešernovem spominskem muzeju ptujske gimnazijske maturante in jih sevé, popeljal do pesnikovega groba. — Pa mi reče njihov spremljevalec, profesor N.: če bi mi imeli Prešernov grob, bi vse drugače poskrbeli zanj.

No, kako?

In poslušal sem:

najprej bi grob uredili kot cvetočo gredo, rozeto ali svobodno formo — zdaj pa je tu le groblja kamenja, ki tišči na to nežno pesnikovo neiztrohnjeno srce;

potem bi poskrbeli, da bi bil enako lepo — vrtnarsko umetniško — urejen grob pesnika Simona Jenka, prvega za Prešernom. Tudi prvi grob Prešernov — tam ob zidu — bi moral biti lepše označen, hortikulturno na višku. Zdaj je pozabljen — ta prostor, ki je vsrkal poslednje pesnikove sokove... Tudi Ernestin grob je slejkopraj preveč pozabljen.

Tako ptujski prešernoljub.

S svoje strani omenim le razočaranja: ko smo l. 1967 prenesli zemske ostanke Prešernove hčerke Ernestine v Kranj, k očetu, smo bili prepričani, da bodo za grobek pesnikovega otroka poskrbele mlade kranjske deklice. A, nič... Kaj smo preveč pričakovali od današnje diskogeneracije?

Breze v Prešernovem gaju so res lepe — toda vrzeli bi bilo le treba obnavljati, zasajati z mladim drevjem. Črne, žalostne ciprese — spomin na prejšnje pokopališče — pa čimprej zamenjati z ustrežnejšim grmičevjem.

Plato in stopnišče za pevske nastope pred pesnikovim grobom je le treba utrditi — zdaj se vse maje, razpada.

Z ravnalom določena osrednja »aleja«, od vrat do vrat, zelo moti — saj vodi prek zemlje, ki prekriva pesnikove zemske ostanke. Tu pri grobu, bi se morala pot umakniti, izogniti, vpogniti — tako pridobljen prostor pred nagrobnikom bodi poslej ena sama negovana cvetoča greda — umetnina vrtnarja — entuziasta.

Zdaj pa ena sama gluha loza — vsaj arhitekti in vrtnarji bi se morali odzvati. Tako hvaležna in častna, celo nekako vseslovenska, naj bi bila zanje ta naloga.

GORENJSKI PANTEON

Ko smo tu, ob pesnikovem grobu, tako lepo in pobožno zbrani — z mislijo na oni mrzel zimski dan natanko pred stotridesetimi leti — si že lahko vsaj pričaramo drzno vizijo: Prešernov gaj se v teku prihodnjih desetletij razvije v panteon gorenjskih pesnikov, pisateljev in drugih velmož, ki jih naša kulturna zgodovina ne sme pozabiti.

Skušnje z »ljubljskim panteonom« na Navju so sicer resda čez vse bridke. Zdaj bodo zemske ostanke tolikernih pesnikov in pisateljev že drugi prekopali in jih selili na nove žale. Prešernovega naročila »mrtvih ne budi« tudi mi ne bomo mogli vselej spoštovati. V mislih imam prenos zemskih ostankov Josipine Urbančič-Turnograjske iz Gradca, Matije Valjavca iz Zagreba, morda tudi Janeza Mencingerja iz Krškega. — Le na prenos zemskih ostankov Valentina Mandelca iz Karlovca v prst Prešernovega gaja nisem pomislil. Kajti le-ta, nežni pobratim čutečega Simona Jenka, ima na karlovškem pokopališču dostojen grob — zanj lepo skrbe tamkajšnji Slovenci, prav vzorno! Povsem drugače

Črtomir
Zorec

Pogovor ob pesnikovem grobju

je z grobovi Turnograjske, Valjavca in Mencingerja. Vsaj za te bo prihodnji rod gotovo poskrbel — da se bodo vrnili na Gorenjsko, k Prešernu in Jenku... Če ne bo, seveda, že prepozno. Vsaj za »naša« grobova v Gradcu in Zagrebu slabo kaže: iz leta v leto sta bolj zapuščena, zanemarjena. Pokopališke uprave pa kaj rade take grobove, za katere nihče ne skrbi, prodajo.

Ne bilo bi napak, kot prvi korak k utemeljitvi »našega panteona«, postaviti v gaj bronastih ali kamnitih poprsij nekaterih pomembnih mož, ki jih je rodila Gorenjska. Nova Gorica že ima alejo takih mož, ki jih šteje za svoje goriške in primorske rojake (Alojz Gradnik, Simon Gregorčič, Anton Gregorčič, Henrik Tuma, Josip Erjavec, Edvard Rusjan, Valentin Stanič in še cela vrsta jih je).

TIHI GAJ — NE GMAJNA

Že pred leti — vsaj od leta 1964 dalje in potem vsako leto — sem predlagal, potem že prosjačil: naj vendar občinska uprava nastavi posebnega čuvaja za svoje parke in nasade, da ne bi bili tako sami sebi prepuščeni. Menil sem, če se najde že toliko sredstev za stotero in stotero potrebnih in nepotrebnih administratorov, bi se vendar dobil tudi denar za čuvajevo plačo.

Prešernov gaj bodi v bodoče park zaprtega tipa — kot je toliko parkov in starih pokopališč v velikih kulturnih mestih (v Parizu kar več!); zvečer naj bi se vrata Prešernovega gaja zakle-

pala. In nespodobnosti bo konec. Posebno še, če bi bila urejena tudi primerna razsvetljava.

Najbrž ni nikogar (ali pa ga noče biti!), ki bi poskrbel za ureditev parkirišča za šolske avtobuse pred zahodnim vhodom v gaj. Zdaj zepeljejo težki vozovi na zelenico, jo spreminjajo v luže blata — skrajno grd je že prvi vtis, ki ga dobe otroci iz vse Slovenije, ko pridejo v Kranj, da bi obiskali Prešernov in Jenkov grob. Ne cestna uprava ne skrbnik zelenic, ne vidita te nemarnosti.

Potem sta tu še dva vhoda, ki ju zapira splet rjavečega, odlomljenega in skrivljenega železja — to naj bi bili vrati v gaj...

MINLJIVOST KAMNA

Leta in leta prešernoljubi predlagamo, zahtevamo pa spet le še prosimo, prepričujemo:

nujno je treba Prešernov (pa tudi Jenkov) nagrobnik najprej konservirati, potem še poskrbeti za zimsko zaščito (pred zmrzaljo in kapom z vej);

nikakor pa ta zaščita ne bi smela biti kak lesen zaboj, poveznjen na nagrobnik — sodobna kemijska pomagala to store bolj učinkovito in skoro neopazno — posebno to je važno, ker nagrobnik ne bi smel biti vso dolgo zimo skrit pod plankami; taka zastavila »zaščita« kamnu danes res ni več potrebna;

konservacije ali vsaj obnovitve in utrditve je potrebno tudi sicer domiselno grajeno obzidje (vanj je arhitekt Šorli dal vzditati fragmente starih nagrobnikov), predvsem pa oboje vhodnih vrat;

nikakor ne gre pozabiti Ernestininega nagrobnika, niti obeliska v spomin bazoviškimi žrtvam.

Kamen spotike je že vrsto let, že od dne preureditve starega kranjskega pokopališča v Prešernov gaj, Majdičeva grobnica.

Takrat so bili vsi grobovi zravnani in vsi nagrobniki odstranjeni. Svojcem pokojnikov je bilo na voljo dano, da preneso zemske ostanke (in nagrobnike) ranjkih na novo pokopališče. To je bilo dosledno izpeljano. Le Prešernov in Jenkov grob sta ostala nedotaknjena. — No, ena sama izjema pa je bila le dopuščena: ostal je Majdičev mavzolej. Sicer kičasta psevdoklasicistična stavba — toda le vse preveč dominantna spričo grobov obeh pesnikov.

Saj se mi je ničlikokrat primerilo, da so šolski otroci iz daljnih koncev Slovenije, najprej pohiteli k mavzoleju, češ, gotovo je tamkaj pokopan Prešeren — pač zato, ker je stavba bahato opozarjala nase.

Vzrok, zaradi katerega Majdičev mavzolej ni bil odstranjen, je bil sprva kar prepričljiv: v notranjščini je na steno pritrjen kvaliteten relief iz belega kararskega marmorja, delo kiparja Ivana Zajca (stvaritelja ljubljanskega Prešernovega spomenika). — No, danes bi bi se gotovo dalo bolje urediti: relief odkupiti od lastnikov in ga vvrstiti v muzejsko galerijo, mavzolej pa brž brž podreti; sicer pa ga je že itak načel zob časa in — nočni vandali.

VODA HIPOKRENE

Ni ga gaja brez izvira, ni parka brez tolmuna! No, tolmun bi že bil v Prešernu (nadaljevanje na naslednji strani)

Lopa v Gaju (1952)

(nadaljevanje s prejšnje strani)
 novem gaju — a je betonirano okroglo korito vedno suho. — Druga stvar pa bodi naloga bodočim rodovom: vodnjak, simbolični izvir, ki bi spomijal na mitološko Hipokreno na grški gori Helikon. Le-ta je bil posvečen muzam, njegova voda je navdihovala nekdanje pesnike. Saj je voda privrela na dan, ko je Pegaz udaril s kopitom ob skalo (odtod izviri tudi ime: hippos = konj, krene = izvir, t. j. Hipokrene!).

Zubor vode iz vodnjaka v Prešernovem gaju — nov čar v brezovem gaju!

Izvir Hipokrene, posvečen muzam pesništva, bi še kako pristojal v Gaj pesnikov pa tudi v bodoči panteon gorenjskih pesnikov in pisateljev.

NAGELJ S PESNIKOVEGA GROBA

Bilo je v poletju leta 1857, ko sta pripesala iz Zagreba v Kranj nadebudna gimnazijska abiturienta Avgust Šenoa in njegov sošolec Alfonz Mošè.

Mnogi Slovenci iz starejše generacije, se iz svojih mladih let spominjajo, kako so prav ob branju Šenoine nove-

le Nagelj s pesnikovega groba iz izvorniku: »Karanfil s pjesnikova groba«) zagoreli v ljubezni do Prešerna in v zanimanju za stari Kranj, ki mu je dana čast, da je postal poslednja pesnikova postaja ...

Za Šenoa velja priznanje, da tako lepó, skoro dehteče, še ni nihče proslavil Poezije našega Prešerna, kot prav on s svojo čudovito novelo Nagelj s pesnikovega groba.

V tej sicer preprosto pisani, a z vedrim, plamtečim mladostnim navdušenjem prežeti literarni umetnici, nam pozneje tako slavni hrvaški pisatelj — romanopisec, pripoveduje, kako je tik po maturi pripotoval s prijateljem Albertom (t. j. Alfonz Mošè) iz Zagreba na Gorenjsko, v Kranj, kjer je njegov sopotnik imel sorodstvo v gostilni pri Stari pošti. Tu sta se fanta naselila in spoznala krčmarjevo posvojenko Nežico. — Bistvo novele, nekaj njen rezon pa je v pisateljevi pripovedi in priznanju, da sta se on sam in njegov popotni drug prav ob Prešernovi pesmi, ki jima jo je posredovala drobna Slovenka Nežica, narodnostno prebudila.

V svoji noveli se hrvaški pisatelj odločno postavlja na stran zavednega preprostega ljudstva in občuduje lepoto gorenjske pokrajine. Njegov Karanfil s pjesnikova groba je zanosen odjek Šenoine ljubezni do bratov Slovencev. Hkrati pa tudi glasnik poznejšega Šenoinega ogorčenega boja proti nemčurjem in poniglavi zagledanosti v germansko kulturo.

Tudi bronasto poprsje hrvaškega pisatelja Avgusta Šenoa bi sodilo v Prešernov gaj!

Toda, le čemu sem za konec tega pogovora ob pesnikovem grobu postavil besedo o naglju, ki ga je utrjala na Prešernovem grobu Slovenka Nežica in podarila mlademu Hrvatcu za spomin?

Brž sem pomislil, da je sedaj in že več desetletij nazaj pesnikov grob hortikulturno zelo slabo oskrbovan. Cenen, nezahteven bršljan in nekaj plevela. To je vse! Na gomili našega prvega pesnika bi morale cvesti najčudovitejše, najdragocenejše rože — če kaj drugega ne pa vsaj rdeči gorenjski naglji! Vrtnar ne bi smel poznati izgovorov, z dobro voljo se da tudi prst oplemeniti in senca odstraniti. Vse drugo je nemoč, plaha linija umikanj, ki zaduši toliko visokoletečih načrtov, ki zatre toliko lepih sanj.

Vem, o, predobro vem, da najbrž ne bom doživel nobene izpolnitve teh želja, zahtev, predlogov, prošenj. Toda tu so že naloge za bodoče rodove! Tu je ona vizija, ki mi lebdi pred očmi že toliko let.

SNOVANJA — posebno kulturno rubriko Glasa urejajo: Jože Bohinc, Janko Krek, Andrej Pavlovec (likovna umetnost, umetnostna zgodovina, arhitektura, urbanizem), France Pibernik (leposlovje, literarna zgodovina), Tone Pretnar, Niko Rupel, Albin Učakar (odg. urednik), Črtomir Zorec (kulturna zgodovina), Olga Zupan (zgodovina, arheologija, etnologija, spomeniško varstvo).

Njegov nagrobnik

